
Odsun ve filmu.

Řada historiků dnes téma odsunu pokládá za pokračování druhé světové války či za její dozvuky. I když se s tímto postojem zcela neztotožňujeme, je zřejmé, že bez válečného kontextu je tato událost jen obtížně pochopitelná. Dějiny česko-německých vztahů nezačaly až v květnu 1945. Cílem této kapitoly je ukázat, jak se měnily způsoby zobrazení odsunu německých obyvatel. Bezprostředně po válce převládala schémata akcentující kolektivní identitu a vycházející z představy o národě jako hlavním subjektu dějin. Postupně se tato schémata rozrušovala a objevovala se individuální perspektiva dopadů odsunu na konkrétní jedince. Vyprávění o odsunu tak prodělalo ve srovnání s jinými sledovanými tématy výraznou proměnu, od perspektivy Čechů vykonávajících na Němcích historickou spravedlnost (odsun) se zvolna „překlopilo“ až k perspektivě Němců, na nichž je páčán zločin.

Cílová skupina

Žáci a studenti 9. tříd ZŠ příslušných ročníků víceletých gymnázií.

Vzdělávací oblast – Dějepis

Československá poválečná společnost

Časová náročnost

40–45 minut

Cíle

- Žáci dokáží rozeznat různé pojetí ukávek dle doby vzniku zobrazených snímků
- Žáci dokáží rozeznat vývoj obrazu odsunu Němců v českém historickém diskurzu
- Žáci vidí soužití Čechů a Němců v širších souvislostech, které se neomezuje pouze na rok 1945
- Žáci se seznámí se širším obrazem události, ta tudíž není uzavřena ve stereotypních rámcích Němců-viníků a Čechů-obětí

Komentář

Téma soužití Čechů a Němců nelze nahlížet pouze prizmatem roku 1945. Odsun Němců byl vyvrcholením dlouhodobého soužití dvou národů v jednom státě. Vznik nacistické Říše a druhá světová válka pak mezi oběma národy vykopaly velmi hluboké příkopy. V rámci periodizace odsunu se nejčastěji hovoří o dvou fázích. Divoká fáze v prvních poválečných týdnech je charakteristická vyháněním Němců, zabavováním jejich majetku i dodnes neuzavřeným počtem zabitých osob. Druhá fáze je pak označována jako řízená, kdy za odsun a způsob jeho provedení již zodpovídal stát. Toto období má již výrazně byrokratický charakter. Za důležité považujeme vývoj pohledů, kterými byl odsun nazírán. Bezprostředně po válce převládlo přesvědčení o kolektivní vině Němců, kteří musí zaplatit daň za spáchané zločiny. Němci jsou tak často nazíráni jako nacisti, na nichž je třeba vykonat dějinnou spravedlnost. Tento zjednodušující pohled byl následně revidován uváděním příkladů nejrůznějších osobních tragédií. Postupně se také začala kriticky rozebírat nutnost přenést důkazní břemeno ohledně vysídlení na obyvatele, a nikoli na stát a jeho úředníky. Poslední fází je zobrazení odsunu, které často celou událost překlápí do podoby shora vykonávaného násilí na Němcích. I tato podoba je samozřejmě zjednodušená a neobstojí před kritickou diskuzí. Nazíráno kritickým pohledem, odsun představuje neopakovatelnou lidskou tragédii, která měla hluboký sociální, politický a pro Československo i hospodářský dopad. Složitost odsunu se snažíme zachytit prostřednictvím několika filmových ukázek, které vzhledem k době vzniku představují komplexní analytický materiál.

Instrukce

ÚVOD (5 MINUT)

Výkladem zasadíme odsun do časové osy. Důležité je zmínit hloubku česko-německých vztahů, které nezačaly až květnem 1945. Zdůrazníme roli nacismu a roli hospodářské krize 30. let. V rámci výkladu zmíníme okolnosti roku 1938 a válečná léta. Důležité je, aby rozbor filmových ukázek a textu nezačínal bez uvedení do kontextu. Na závěr vysvětlíme žákům, že hodina bude probíhat skrze rozbor filmových ukázek a ukázek textů.

KROK 1: (5 MINUT)

Jako první promítneme ukázkou z filmu *Nástup*. Film vypráví o odsunu Němců z Oudolíčka. Odsun je podán jako jediný možný výsledek neustálých německých sabotáží a ataků. Němci jsou zobrazeni jako nepoučitelní štváči. Film odpovídá svým pojetím padesátým létům a budovatelskému obrazu. Po ukázce žáci zodpovědí tři úkoly:

- *Jak ukázka zachycuje Čechy a jak Němce?*
- *Jaká je role sovětských vojáků v ukázce?*
- *Vysvětlete důvod hádky mezi muži v ukázce.*

KROK 2 (5 MINUT)

Promítneme ukázkou ze šedesátých let z filmu *Ohlédnutí*. Jedná se o snímek, který zpracovává vzpomínky dvou chlapců. Jejich vzpomínky na odsun jsou tragické. Jako malí byli svědky vraždy německých vojáků v nedalekém lomu. Režisér Máša ve filmu zachytil divoké zúčtování s německými vojáky, které bylo typické pro první fázi odsunu, zajímavé také je, že v 70. a 80. letech se kinematografie opět vrátila k obrazu Němců jako viníků a kritické pohledy víceméně odmítla. Po ukázce žáci vypracují tři otázky:

- *Vysvětlete, proč došlo v lomu k popravě.*
- *Jak jsou vyobrazeni Češi, jak Němci?*
- *Zjistěte, zda odsun provázely nějaké další násilnosti podobné té v ukázce?*

KROK 3 (5 MINUT)

Promítneme další ukázkou, tentokrát z pozdně normalizačního seriálu *Rodáci*. V něm zůstává kulisa odsunu zachována, národ musí pykat za svoje hříchy, ale postavy prochází proměnou. Němci jsou zobrazeni jako trpící bytosti, které snáší nedobrovolnou internaci. Ukázka nezachycuje projevy nenávisti ani jedné ze stran, je spíše obrazem smíření se se situací. Po ukázce žáci odpovědí na tři otázky:

- *Interpretujte postavu německého lékaře. Jak se dívá na odsun?*
- *Popište podmínky v táboře, zjistěte, zda obraz odpovídá skutečnosti?*
- *Napište, jak na vás působí německé obyvatelstvo v ukázce.*

KROK 4 (5 MINUT)

Následuje ukázkou z filmu *Krev zmizelého*. Tento snímek představuje jednu ze zatím posledních filmových podob odsunu. Tématem je osud Helgy Skládalové a její dcery Dorli, kterou má s vojákem SS. V rámci odsunu je Helga vystavena tvrdé psychické šikaně ze strany místních obyvatel. Celkové vyznění ukázky je pak velmi dramatické, na krátké časové ose je zachycena většina negativních jevů divokého odsunu jako ponižování, bití, psychický tlak i vraždění. Zároveň se odkazuje na dřívější skutky, které mají jednání odůvodnit. Film tak představuje obraz odsunu, který ukazuje Čechy spíše jako viníky a Němce jako oběti. Studenti po ukázce zodpovědí tři základní otázky:

- *Jaké je zobrazení Čechů a jaké Němců?*
- *Jak byste popsali chování českých úředníků?*
- *Jak ukázka zachycuje proces odsunu?*

KROK 5: (5 MINUT)

Na závěr promítneme ukázkou z filmu *Alois Nebel* zachycující odsun očima malého chlapce. Scéna se odehrává na nádraží, kde dochází k nakládání lidí do vlaků. Malý Alois se loučí s Dorotkou, Němkou,

která se o něj v průběhu války starala. Vidíme ukázky násilí, hrubosti, ale i korektního chování. Snímek se snaží zachytit divoký odsun kritickým pohledem, který neabsolutizuje, ale konkrétní jednání přisuzuje konkrétním lidem.

- *Jaké postavy vidíme v ukázce?*
- *Jak je v ukázce zobrazeno násilí?*
- *Jaký je vztah Čechů a Němců?*

KROK 6: (10 MINUT)

Následuje uzavření filmové kapitoly. Probereme s žáky všechny ukázky, zastavíme se nad výsledky a prodiskutujeme. Každá z ukázek zachycovala odsun jiným způsobem. Tato variabilita by nám měla být nápomocná při sestavování závěrečného obrazu. Žáci by měli umět zodpovědět následující otázky:

- *Jak se obraz odsunu v kinematografii vyvíjel?*
- *Jaké byste uvedli hlavní vývojové linie?*
- *Jak se proměňoval obraz Čechů a jak Němců?*
- *Jaké atributy chování byste oběma skupinám přiřadili?*
- *Jaké prvky násilí odsun obsahoval?*
- *Jak byste toto historické téma kriticky zhodnotili?*

Materiály

Kolekce pracovních listů: Odsun ve filmu

Filmové ukázky:

Odsun v budovatelské perspektivě, *Nástup* (1952, r. Otakar Vávra)

Odsun v normalizační perspektivě, *Rodáci* (1988, r. Jiří Adamec)

Násilí na Němcích, *Ohlédnutí* (1968, r. Antonín Máša)

Odsun v současné perspektivě, *Krev zmizelého* (2005, r. Milan Cieslar)

Současný obraz odsunu, *Alois Nebel* (2011, r. Tomáš Luňák)